

Wojciech Mroczka

Kilka informacji zaczerpniętych z cmolaskich akt metrykalnych z okresu staropolskiego i próba ich konfrontacji z niektórymi ustaleniami dotyczącymi dziejów Kolbuszowszczyzny

Rocznik Kolbuszowski 13, 71-86

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Kilka informacji zaczerpniętych z cmolaskich akt metrykalnych z okresu staropolskiego i próba ich konfrontacji z niektórymi ustaleniami dotyczącymi dziejów Kolbuszowszczyzny

Cmolasy należą do tych bardzo nielicznych parafii Kolbuszowszczyzny, w których zachowały się akta metrykalne z okresu staropolskiego¹. W ostatnim okresie miałem możliwość zapoznać się z kilkoma księgami metrykalnymi cmolaskiej parafii, a mianowicie z Liber Baptisatorum zawierającymi metryki chrztu z lat 1701-1784 oraz Liber Copulatorum, w których są zamieszczone metryki ślubów z okresu 1696-1774. Mimo że nie ma oddzielnych ksiąg Liber Mortuorum, to należy zaznaczyć, że Cmolasy jest jedyną parafią na kolbuszowskiej ziemi, gdzie zachowały się metryki zmarłych sprzed 1772 roku. W Liber Baptisatorum (1719-1731) na dwóch ostatnich kartkach zamieszczono kilkadziesiąt takich metryk z lat 1724-1731. Trzeba jednak zaznaczyć, że są dość znacznie zniszczone. Natomiast metryki śmierci z okresu 1731-1775 zapisano na 41 kartach w Liber Copulatorum (1731-1774). Z kolei trzy najstarsze cmolaskie metryki śmierci znajdziemy na wewnętrznej stronie okładki Liber Baptisatorum (1701-1718). W jednej z nich jest następujący zapis: „Roku 1703. 30. die 8.bris Niebójczyk Wojciech Guskowski Panu Bogu Ducha oddał któremu niech da P. Bóg wieczny odpoczynek”². Druga z tych metryk jest bardziej zniszczona, ale do odczytania jest możliwy taki fragment tekstu: „Roku 1707 Niebojczyk Gregorius Guskowski Bakałarz Stary Cmolaski [...] Panu Bogu

¹ Na Kolbuszowszczyźnie akta metrykalne z czasów przedrozbiorowych zachowały się tylko w parafiach: Cmolasy, Kolbuszowa i Ostrowy Tuszowskie.

² Archiwum Parafialne w Cmolasie [dalej: APC], Liber Baptisatorum [dalej: Lib. Bap.] 1701-1718, b.p.

Ducha oddał 28 Februarii”³. Natomiast z tej trzeciej, najstarszej metryki śmierci możemy się dowiedzieć, że 9 kwietnia, zmarł wikary i jego pogrzeb odbył się 16 kwietnia. Niestety ten fragment tekstu, gdzie odnotowano nazwisko i rok, jest prawie zupełnie zniszczony i trudno go odtworzyć.

We wszystkich wyżej wymienionych księgach brak jest paginacji, co nie ułatwia pracy badawczej. Natomiast dużo poważniejsze utrudnienie stanowią większe lub mniejsze zniszczenia tekstu, brak niektórych kartek oraz to, że są i takie zapisy, które nie zawsze można poprawnie odczytać. Należy także stwierdzić, że nie we wszystkich latach księgi metrykalne były na bieżąco i systematycznie prowadzone. Mimo tych utrudnień i mankamentów, to jednak cmolaskie akta metrykalne są bardzo cennym źródłem historycznym, które do tej pory było tylko w bardzo niewielkim stopniu wykorzystane przez historyków. A szkoda, bo warto nad nim popracować, gdyż zawiera wiele informacji i to nie tylko tych dotyczących genealogii, onomastyki i procesów osadniczych. Znaleźć w nich można również wiele danych ukazujących podziały społeczne, sprawy związane z osobowym przymusem parafialnym czy relacjami między poszczególnymi grupami społecznymi i mieszkańcami wsi i osad nie tylko tych, które tworzyły ówczesny okręg parafialny Cmolasu. Pozwalają też na sporządzenie w miarę dokładnych wykazów rodzin chłopskich i szlacheckich, jakie w tym odległym okresie czasowym zamieszkiwały na tym terytorium.

W niniejszym artykule prezentuję tylko kilka informacji, jakie są zamieszczone w cmolaskich aktach metrykalnych. Niektóre z nich konfrontuję z dotychczasowymi ustaleniami dotyczącymi przeszłości Kolbuszowszczyzny. Okazuje się, że nie wszystkie z tych ustaleń po skonfrontowaniu ich z danymi zawartymi w cmolaskich metrykach są prawdziwe.

Dawna wieś Brzoza to dzisiejszy Izdebnik

Prawie we wszystkich opracowaniach, w których są wzmianki o dziejach wsi Trzęsówka, możemy spotkać zapisy, w których osada Brzoza, wymieniona w dokumencie fundacyjnym parafii Cmolas⁴, jest jednoznacznie utożsamiana z wsią Trzęsówka. Takie stwierdzenia znajdziemy między

³ Tamże

⁴ Dokument fundacyjny parafii Cmolas, przeł. G. Ząbek, „W Blasku Przemienienia”, R. 9, 2002, nr 39, s. 10.

innymi w pracach: Stefana Mateszewa⁵, Haliny Dudzińskiej⁶, Tomasza Filozofa⁷, Elżbiety Wilk⁸, Piotra Miodunki⁹. Pierwszym, który zaprzeczył tej tezie był ks. dr Sławomir Zych, który w swoich pracach stwierdza, że Brzozy nie można jednoznacznie utożsamiać z Trzęsówką, bo jej nazwa była odnotowywana jeszcze w XVIII wieku¹⁰. To stwierdzenie ks. dr. Sławomira Zycha zainspirowało historyków-regionalistów do podjęcia próby udzielenia odpowiedzi na pytanie: gdzie ta dawna Brzoza się znajdowała? I tak Marian Piórek twierdzi, że była położona na pograniczu parafii Cmolas i Niwiska i należy ją utożsamiać z osadą Dąbrówka lub Kłodziny¹¹. Jednak zdecydowanie bardziej opowiada się za tą drugą wersją¹². Z kolei autor niniejszego artykułu w pracy *Dzieje parafii Dzikowiec w latach 1577-1945* umiejscawia tę osadę na terenie dzisiejszego Mechowca¹³. Tymczasem w aktach metrykalnych cmolaskiej parafii jest zapis, który zaprzecza wszystkim wcześniejszym ustaleniom dotyczącym identyfikacji wsi Brzoza. Zapis ten to metryka chrztu z 13 maja 1760 r. Odnotowano w niej, że ks. Andrzej Mrozowski, który był wówczas proboszczem w Cmolasie udzielił chrztu Zofii, córce Kacpra i Reginy Walaszek, której rodzicami chrzestnymi byli Wojciech Chałdaś i Anna Celekowa. Natomiast nazwa miejscowości, skąd oni pochodzili, to Izdebnik alias Broza¹⁴. Wynika z tego zapisu, że osada Izdebnik, która dzisiaj jest częścią sołectwa Trzęsówka, była jeszcze w 2. połowie XVIII wieku określaną nazwą Brzoza, która w prezentowanym zapisie metrykalnym została zapisana w formie Broza. Nie jest to jedyny

⁵ S. Mateszew, *Zarys dziejów osadnictwa i stosunków własnościowych w regionie mieleckim do połowy XVII w.*, w: *Mielec. Dzieje miasta i regionu*, t. 1, red. F. Kiryk, Mielec 1984, s. 134.

⁶ H. Dudzińska, *Z przeszłości Trzęsówki. Wspomnienia o Róży Celinie Otowskiej i doktorze Zygmuncie Nowakowskim*, Kolbuszowa 2001, s. 5.

⁷ T. Filozof, *Trzęsówka wieś w kolbuszowskim*, „Skarby Podkarpackie”, nr 5(30), 2011, s. 38.

⁸ E. Wilk, *Dzieje szkoły i nauczania w Trzęsówce do 1950 roku*, Rzeszów 2000, s. 5.

⁹ P. Miodunka, *Sieć parafialna nad dolną Wisłoką w średniowieczu (do ok. 1530 r.)*, „Rocznik Mielecki”, t. 2 (1999), s.108; tenże, *Rola Mieleckich i Tarnowskich z linii rzemieńskiej w rozwoju osadnictwa na obszarze Puszczy Sandomierskiej*, „Rocznik Kolbuszowski” [dalej: RK], t. VII, 2003, s. 17.

¹⁰ K. Szkaradek, S. Zych, *Zarys dziejów parafii Cmolas w latach 1462-1772*, RK, t. VII, 2003, s. 29-30; S. Zych, *Dzieje parafii Cmolas w latach 1762-1772*, w: *Księga Pamiątkowa dla Jego Ekscelencji Księdza Biskupa Edwarda Białogłowskiego z okazji XXV rocznicy święceń biskupich*, red. P. Mierzwa, M. Nabożny, Rzeszów 2013, s. 441.

¹¹ M. Piórek, *Proces osadnictwa w południowo-zachodniej części Puszczy Sandomierskiej od XV-XVII wieku (okolice Kolbuszowej)*, RK, nr 8, 2005, s. 38

¹² Tamże, s. 26 (mapa nr 5).

¹³ W. Mrocza, *Dzieje parafii Dzikowiec w latach 1577-1945*, Dzikowiec 2011, s. 168-169.

¹⁴ APC, Lib. Bap. 1755-1784, b.p.

przypadek, że nazwy z dwuznakiem „rz” były zapisywane w tych najstarszych, cmolaskich metrykach przez „r”. Tak było i przy zapisach nazwy wsi Krzątka, która była dziesiątki razy odnotowana jako Krątka.

W metrykach, z którymi miałem możliwość się zapoznać, nazwa Brzoza została wymieniona również w metryce śmierci z dnia 26 kwietnia 1759 r., kiedy to odnotowano, że zmarł „Jacobus Fabianowicz de Broza”¹⁵. W tym przypadku nie zanotowano drugiej nazwy tej miejscowości.

Powyższe zapisy metrykalne jednoznacznie potwierdzają tezę ks. dr. Sławomira Zycha, że nie można jednoznacznie utożsamiać wsi Brzoza z Trzęsówką. Te dwie wioski to jest Trzęsówka i Brzoza, istniały jako oddzielne osady nie tylko w XVII, ale jeszcze i XVIII wieku, czego potwierdzenie mamy tak w protokołach z wizytacji parafii Cmolas, jak i w zaprezentowanych wyżej dwóch zapisach metrykalnych. Zwłaszcza ta metryka chrztu z 13 kwietnia 1760 r. upoważnia do jednoznacznego stwierdzenia, że dawna wieś Brzoza nie zmieniła swojej nazwy na Trzęsówka, tylko na Izdebnik. Tak więc twierdzenie, że wieś Brzoza jest tożsama z Trzęsówką, jest znacznym uproszczeniem. Należy ją utożsamiać z Izdebniem, który jest dzisiaj osadą wchodzącą w skład sołectwa Trzęsówka, ale nadal zachował swoją nazwę i przez kilka wieków funkcjonował jako samodzielna wieś najpierw jako Brzoza, a później Izdebnik. Ta druga nazwa dominowała w zapisach metrykalnych. Natomiast ta wcześniejsza – Brzoza coraz bardziej odchodziła w zapomnienie, aż zupełnie zanikła.

Osada o nazwie Głownik

Nieżyjący już od wielu lat znany badacz dziejów Kolbuszowszczyzny dr Kazimierz Skowroński w pracy *Dobra Króla Jegomości w sercu Puszczy Sandomierskiej* twierdzi, że dawna osada o nazwie Głownik to przysiółek Woli Rusinowskiej¹⁶. Nazwa tej wsi w cmolaskich metrykach została tylko jeden raz wymieniona, a mianowicie w metryce chrztu z 13 lutego 1764 r., gdzie odnotowano chrzest Pawła, syna Stanisława i Barbary Serafin. Jako ojciec chrzestny tego dziecka został odnotowany: *Paulus Tęca de villa Głownik Parochia Dzikovecens*¹⁷. Z tego zapisu wynika, że miejscowość ta znajdowała się w dzikowieckim okręgu parafialnym. Trudno jest określić, która to z dzisiejszych osad wchodzących w skład ówczesnej parafii Dzikowiec była określana taką nazwą. Nie są znane źródła wskazujące, aby któryś

¹⁵ APC, Liber Mortuorum [dalej: Lib. Mort.] 1731-1775, b.p. (Księga ta jest zamieszczona w Liber Copulatorum [dalej: Lib. Cop.] 1731-1784.

¹⁶ K. Skowroński, *Dobra Króla Jegomości w sercu Puszczy Sandomierskiej*, mps, s. 35.

¹⁷ APC, Lib. Bap. 1731-1784, b.p.

z dzisiejszych przysiółków wsi: Dzikowiec, Kopcie, Lipnica i Przywóz, tworzących wówczas dzikowiecką parafię, był określany taką nazwą. Nie mogą być w tej sprawie pomocne akta metrykalne parafii Dzikowiec, bo dla wsi Lipnica i Dzikowiec zachowały się dopiero od roku 1802, a te dotyczące Kopci mają jeszcze młodszą proveniencję, bo najstarsze z nich pochodzą z 1806 roku. Nie zachowały się metryki wsi Przywóz, gdyż jest to dawna nazwa dzisiejszej części wsi Płazówka i osady Dymarka. Dla Przywozu nie były prowadzone oddzielne akta metrykalne. Należy stwierdzić, że tak w XIX-, jak i XX-wiecznych zapisach metrykalnych dzikowieckiej parafii nazwa Głownik nie została odnotowana ani jeden raz. Czyżby wieś o takiej nazwie istniała w 1764 roku, a później w nieznanym nam okolicznościach zanikła? Uważam, że takiej ewentualności nie należy brać pod uwagę, bo gdyby tak było to powinna zostać wymieniona w protokole wizytacyjnym dzikowieckiej parafii z 1765/1766 r. Tymczasem odnotowano tam tylko 4 wioski: Dzikowiec, Kopcie, Lipnicę i Przywóz¹⁸. Wszystko więc przemawia za tym, że na terenie parafii Dzikowiec taką nazwą w 2. połowie XVIII wieku była nazywana jedna z małych osad, której nazwa później zanikła, bo w XIX wieku w dzikowieckich aktach metrykalnych nie była już odnotowywana. Gdzie więc był ten dawny Głownik? Czy pomocny w tej sprawie może być zapis metrykalny z 19 stycznia 1761 r., w którym zapisano, że ks. Andrzej Mrozowski – proboszcz cmolaski ochrzcił Sebastiana, syna Pawła i Jadwigi Tęczów. Rodzicami chrzestnymi byli Marcin Tęcza i Jadwiga Wołoszka. Tak rodzice Sebastiana, jak i jego chrzestni pochodzili z Dzikowca¹⁹. Tak więc w metryce chrztu z 13 lutego 1764 r., jak i z 19 stycznia 1761 r. został odnotowany Paweł Tęcza. Tylko w tej pierwszej zapisano, że był mieszkańcem wsi Głownik, położonej w parafii Dzikowiec, a w drugiej odnotowano, że mieszkał w Dzikowcu. Nie można wykluczyć, że tenże Paweł Tęcza, wymieniony w tych dwóch metrykach, to ta sama osoba. O ile by tak było, to wynikałoby z tego, że osada Głownik była zlokalizowana na terenie ówczesnego Dzikowca i raczej trudno zakładać, że była to samodzielna wieś, mimo że w metryce została określona łacińskim słowem *villa*. W aktach metrykalnych czasami nawet bardzo małe osady

¹⁸ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta visitationis ecclesiarum in archidiaconatu Sandomiriensi consistentium de speciali mandato Celsissimi Principia R. D. Cajetani Ignatii Sołtyk episcopi Cracoviensis ducis Severiae, per me Joannem Cantium Ligęza STD ecclesiarum Insignis Collegiatae Sandomiriensis archidiaconum, in Trójca curatum expeditae anno Domini 1674 inchoatae annisque sequentibus 1765 et 1766 terminatae (Decanatus Połancensis, Miechocinensis, Rudnicensis et Coprivnicensis), sygn. AV 51, k. 53.

¹⁹ APC, Lib. Bap. 1731-1784, b.p.

składające się z kilku sadyb były tak określane. Wynikałoby więc z tego, że Głownik należy zlokalizować na terenie XVIII-wiecznego Dzikowca. Jednak inne źródła historyczne zdecydowanie temu zaprzeczają i przemawiają za tym, aby umiejscowić go nie na obszarze Dzikowca, lecz na pograniczu cmolaskiego i dzikowieckiego okręgu parafialnego, a konkretnie na granicy dawnych lipnickich lasów od strony północno zachodniej, czyli pomiędzy dzisiejszymi wsiami Kopcie, Wola Rusinowska, Rusinów. A że właśnie tam należy szukać osady Głownik świadczy między innymi zapis zamieszczony w inwentarzu dotyczącym wsi Lipnica z 1744 roku, gdzie przy opisie granic lasu tej miejscowości odnotowano: „(...)odtąd na Dłotowiec kędy graniczy Jeziorowa droga y kopce do Głownika y tam się kończą obchody graniczne”²⁰. Z tego zapisu jednoznacznie wynika, że nazwą Głownik w 1744 roku określano miejsce w pobliżu Dłotowca (dzisiejszego przysiółka Gutowiec) i drogi do Jeziórka, czyli na pograniczu dzisiejszych sołectw Kopcie, Wola Rusinowska i Rusinów. Za tym, że tam należy zlokalizować odnotowaną w 1764 roku w cmolaskich aktach metrykalnych osadę Głownik przemawia również bardzo stary dokument z 1519 roku dotyczący rozgraniczenia między wsiami królewskimi: Raniżowem i Wolą Raniżowską, a wioskami Cmolasem i Trzęsówką należącymi do Stanisława Mieleckiego²¹. Odnotowano w nim nazwę Głownik, ale nie jako nazwę osady tylko miejsca na pograniczu lasów komorowskich i tych należących do Woli Raniżowskiej zwanych Dłotowiec²². Jeżeli więc przyjmiemy że dawny las Dłotowiec, to dzisiejsza niewielka osada o nazwie Gutowiec położona na pograniczu Kopci i Poręb Dymarskich i jej terytorium, jak i droga do Jeziórka oraz miejsce Głownik jeszcze w 1744 roku były granicą lasów należących do wsi Lipnica, to z tego jednoznacznie wynika, że osadę o nazwie Głownik należy zlokalizować w pobliżu dzisiejszych przysiółków Gutowiec i Jeziorko. A ponieważ w 1764 roku w cmolaskich aktach metrykalnych zapisano, że Głownik znajdował się w dzikowieckiej parafii, to należy sądzić, że należy go umiejscowić na terytorium dzisiejszej Woli Rusinowskiej, co potwierdzałoby zasadność tezy dr. Kazimierza Skowrońskiego.

Najstarsza nazwa Majdanu Królewskiego

Majdan Królewski to obecnie wieś, siedziba gminy, która może się

²⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych, Inwentarz Ekonomii Sandomierskiej z 1744 r., dział XVIII, sygn. 70, s. 249.

²¹ ABZNO, Kopiariusz przywilejów starostwa sandomierskiego (Dokumenty lokacyjne i graniczne wsi starostwa sandomierskiego), rkps. 9644/II, s. 41.

²² K. Skowroński, s. 14 i 35.

poszczycić tym, że kiedyś była miasteczkiem, co jednoznacznie potwierdza zapis z 1787 roku zamieszczony w Metryce Józefińskiej, gdzie odnotowano: „Przeszedłszy Gościniec z Lipnicy do Miasteczka Majdan prowadzący...”²³. Miejscowość ta w przeszłości była określana pojedynczą nazwą Majdan, a później zaczęto do niej dodawać przymiotnikowe wyróżniki. Nazywano ją najpierw Majdanem Kolbuszowskim, co miało wskazywać, że należała do powiatu kolbuszowskiego. Z kolei ta dzisiejsza nazwa Majdan Królewski przypomina o jego najdawniejszej historii mówiącej, że do końca I Rzeczypospolitej należał do dóbr królewskich.

W aktach cmolaskiej parafii, w skład której do lat 60. XVIII wieku wchodziła wieś Majdan, znajdziemy jeszcze jedną, tę pierwszą, pierwotną jej nazwę. W Liber Baptisatorum, w której są zamieszczone metryki chrztów z lat 1701-1718, odnotowano 7 maja 1714 r. chrzest Zofii, córki Jana i Marianny Drozd z Drozdowa, a jako matka chrzestna została zapisana: *Marina Wargacka de Maydan ats [alias] Prosna*²⁴. Zapis ten jednoznacznie potwierdza, że Majdan był w pierwszej połowie drugiego dziesięciolecia XVIII wieku określany drugą nazwą Prosna. Należy zaznaczyć, że ten zapis metrykalny, w którym odnotowano te dwie nazwy, jest pierwszym zapisem w cmolaskich metrykach dotyczącym tej wsi. Poza tym, mimo że miejscowość ta będzie w tym źródle co roku do lat 60. XVIII w. wymieniana wiele razy, to zawsze będzie określana nazwą Majdan. Ten jedyny zapis metrykalny, w którym mamy informację, że nazywano ją Prosną może wskazywać, że była to jej pierwotna nazwa używana dużo wcześniej, zanim wkroczyło tu osadnictwo zorganizowane. A kiedy planowa zabudowa tworzącej się tu wsi powstawała wokół głównego placu (majdanu), nastąpiła zmiana nazwy na Majdan. Natomiast ta dawna nazwa – Prosna funkcjonowała jeszcze przez pewien czas wśród miejscowej ludności. Natomiast napływowi osadnicy posługiwali się już tą nową nazwą to jest Majdan. Można domniemywać, że Maria Wargacka, która została zapisana jako mieszkanka Majdanu zwanego też Prosną, była przywiązana do tej dawnej nazwy i takie dane podała sporządzającemu metrykę chrztu. Ciekawe, że dwa dni później, to jest 9 maja, kiedy była chrzczona Zofia, córka Macieja i Anny Sudoł, której rodzicami chrzestnymi byli Kacper Kopeć i Regina Wołoska, w metryce chrztu podano, że zarówno rodzice, jak i chrzestni dziecka byli mieszkańcami Majdanu.²⁵ Tak też będzie zapisywana nazwa

²³ Archiwum Urzędu Gminy w Dzikowcu, Pomiar wsi Dzikowiec państwa kameralnego w kluczu raniżowskim z 1787 r., w: Metryka Józefińska nr 219 (mikrofilm).

²⁴ Lib. Bap. 1701-1718, b.p.

²⁵ Tamże.

tej wsi we wszystkich pozostałych metrykach zamieszczonych w aktach metrykalnych cmolaskiej parafii.

Na uwagę zasługuje również to, że większość nazwisk mieszkańców Majdanu odnotowanych w cmolaskich aktach metrykalnych wskazuje, skąd mogli pochodzić majdańscy osadnicy. W latach 1714-1758 wiele osób wymienionych w tym źródle, a pochodzących z Majdanu, miało takie nazwiska jak: Fila, Jaskot, Kasica, Konefał, Kobylarz, Mazgaj, Ozga, Paduch, Panek, Pruś, Puzio, Rębisz, Sałek, Sudoł. Są to miana, którymi byli określani przede wszystkim mieszkańcy Woli Raniżowskiej. Była to jedna z największych i zasobnych w ludność wiosek starostwa sandomierskiego i zapewne wzięła ona znaczny udział w kolonizacji Majdańszczyzny. Zupełnie inną tezę postawił dr Kazimierz Skowroński, który twierdził, że nazwiska te świadczyły o wołosko-ruskim pochodzeniu tutejszych osadników. Sugeruje on również, że ta wołosko-ruska kolonizacja tego terytorium zadecydowała o zamianie nazwy osady Prosna na Majdan i rzeki Prosna na Murynia²⁶. Należy też zaznaczyć, że tenże historyk, pisząc o początkach Majdanu, powołuje się na zapis z cmolaskich akt metrykalnych z 1714 roku, gdzie odnotowano nazwę Majdan alias Prosna. Jednak nie podaje nazwiska osoby, która została wymieniona jako mieszkanka Majdanu inaczej Prosny, tylko stwierdza: „(...) chłop de Majdan alias Prosna”²⁷. Okazuje się, że nie był to chłop, lecz chłopka. Nie zmienia to jednak faktu, że dr Kazimierz Skowroński był pierwszym, który odkrył pierwotną nazwę dzisiejszego Majdanu Królewskiego.

O początkach osady Jeziórko

Jeziórko to dzisiaj osada należąca do sołectwa Wola Rusinowska w gminie Majdan Królewski. Ta niewielka miejscowość powstała w lesie na pograniczu dóbr królewskich i szlacheckich. W dokumencie z 1519 roku z rozgraniczenia między królewszczynami Wola Raniżowska i Raniżów, a wioskami Cmolas i Trzęsówka należącymi do Stanisława Mieleckiego mamy łaćniński zapis: „(...) per Sylvam dictam Olszyny ad Locum dictum Doły seu Mostki et penes sylvam Rusinów ad de Locum dictum Jeziorko”²⁸. Zapis ten informuje, że ten fragment granicy, której dotyczy powyższy opis, przebiegał przez las zwany Olszyny i wzdłuż lasu Rusinów oraz miejsc zwanych Doły albo Mostki oraz Jeziorko. Wynika z tego jednoznacznie, że

²⁶ K. Skowroński, s. 28.

²⁷ Tamże, s. 35.

²⁸ Archiwum Biblioteki Zakładu Narodowego Ossolineum we Wrocławiu [dalej: AB-ZNO], rkps. 9644/II, s. 41.

nazwa Jeziórko już w 1519 roku istniała, tylko była zapisywana jako Jeziorko i określano nią nie miejscowość, tylko miejsce, przez które przebiegała granica między dobrami królewskimi i szlacheckimi. Czy można zakładać, że były tam już wtedy jakieś sadyby ludzkie? Raczej trudno sądzić, aby ktoś z tym miejscem był na stałe związany. Natomiast dorywczo na pewno ludzie tam przebywali, o czym świadczy choćby to, że ktoś temu miejscu musiał nadać taką nazwę. Poza tym był to teren pogranicza pomiędzy dobrami królewskimi i szlacheckimi, nie można więc wykluczyć, że jeżeli nie tam, to przynajmniej w pobliżu mogli zamieszkiwać tzw. *custodes silva*, czyli strażnicy królewskiej puszczy. W oparciu o akta metrykalne cmolaskiej parafii należy stwierdzić, że początki zorganizowanej kolonizacji tego miejsca to lata 30. XVIII wieku. W Liber Baptisatorum w metryce z 14 listopada 1733 r. jako rodzice chrzestni zostali odnotowani: „Blasius Dziuk de Silvus alias Jeziorko cum Anna Tyburca de eaden loco”²⁹. Ten metrykalny zapis informuje nas, że tak Błażej Dziuk, jak Anna Tyburcza mieszkali w lesie zwanym Jeziorko. Tak więc byli określani nie jako mieszkańcy osady (wsi), tylko lasu. Z kolei dwa lata później w aktach metrykalnych zostaną wymienieni Jan i Katarzyna Serafin, ale nie mamy już informacji, że mieszkają w lesie, tylko jest zapis, że pochodzą z Jeziórka (*de Jeziorko*).³⁰ Również w metryce chrztu z 5 października 1742 r. tak zostało zapisane miejsce zamieszkania: Jadwigi, Katarzyny i Jana Serafinów oraz Krzysztofa Baracza i Agnieszki Czachor.³¹ Także w następnych latach przy mieszkańcach tej osady będziemy mieli łacińskie zapisy *de Jeziorko* (z Jeziórka), ale nadal ta osada jeszcze przez wiele dziesięcioleci będzie utożsamiana z lasem, co potwierdza zapis metrykalny z 21 lutego 1751 r., gdzie mamy taki zapis: „villa Jeziorko in Sylvis”³². Mimo, że osada ta jest nazwana wsią (*villa*), to jednak zaznaczono, że położona jest w lesie (*in Sylvis*). Zresztą jeszcze i przez wiele następnych lat będzie określana jako leśna osada. Taki stan rzeczy potwierdzają zapisy w Metryce Józefińskiej z 1787 roku³³. Jeziórko należało wtedy już do Lipnicy i przy opisie istniejących tam gospodarstw zapisano „Jeziorko w Lesie”³⁴. Tak więc ta bardzo mała miejscowość, ponad 50 lat później, kiedy to w aktach metrykalnych po raz pierwszy odnotowano jej mieszkańców, nadal była

²⁹ APC, Lib. Bap., 1731-1755, b.p.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ Przy opisie przynależności administracyjnej tej wsi mamy zapis: „Lipnica mit Jeziorko”, w: Pomiar wsi Lipnica w Państwie Kameralnym Sandomierskim w Kluczu Ranizowskim (zbiory autora, Metryka Józefińska, nr 222, mikrofilm).

³⁴ Tamże.

określana jako leśna osada. Mieszkało wtedy w niej tylko 5 rodzin, z tego cztery z nich były określane nazwiskiem Tyburczy, a jedna Wołosz³⁵. Z kolei kilkadziesiąt lat wcześniej, na podstawie metryk cmolaskiej parafii z 1. połowy XVIII wieku, możemy stwierdzić, że w Jeziorku mieszkały rodziny o nazwiskach: Baracz, Czachor, Dziuba, Dziuk, Hodur, Kudej, Maciąg, Pająk, Pera, Rząsa, Serafin, Tyburczy (miano to było też zapisywane jako Sołtys), Wołosz³⁶. Wynika z tego, że tylko niektórzy z pierwszych osadników związali się na stałe z tą niewielką, leśną miejscowością.

O tym, że Jeziórko było niewielką osadą położoną na pograniczu Lipnicy i Cmolasu, świadczy i zapis w inwentarzu wsi Lipnica z 1744 roku. Przy opisie granic tej wsi zaznaczono, że przy granicach z Cmolasem w miejscu zwanym Jeziórko jest kilka chałup wystawionych przez księcia i są one powodem wielu nieprawidłowości³⁷. Zapis ten, tak jak i cmolaskie zapisy metrykalne, wskazuje, że początki osady Jeziórko to czasy, kiedy właścicielami Cmolasu był magnacki ród Sanguszków. Jednak na podstawie zapisów zamieszczonych w cmolaskich aktach metrykalnych możemy jednoznacznie stwierdzić, że na początku lat 30. XVIII wieku miejsce zwane Jeziórko było już zamieszkałe. Kolonizacja tego terenu nastąpiła więc kilkanaście lat wcześniej niż sugeruje to wspomniany wcześniej dr Kazimierz Skowroński, który uważał, że miało to miejsce, ale dopiero około 1747 roku³⁸.

Podwójne nazwiska mieszkańców parafii Cmolas u schyłku XVII i na początku 1. połowy XVIII wieku

Akta metrykalne cmolaskiej parafii z okresu staropolskiego dostarczają również takich danych, które potwierdzają tezę, że proces kształtowania się nazwisk chłopskich w XVIII wieku nie był jeszcze zakończony. Świadczy o tym między innymi to, że niektóre rodziny chłopskie były określane dwoma, a nawet trzema nazwiskami. Z czego to wynikało? Wyjaśnienie tego zagadnienia mamy w jednej z prac onomastycznych autorstwa Marka Górnego, który na ten temat pisze tak: „W XVII wieku nazewnictwo osobowe chłopów rozwijało się bardzo intensywnie. Każdy mógł otrzymać jakieś przezwisko, bez względu na to, czy miał nazwisko czy nie. Zdarzało się więc, że chłop używał dwóch mian, do czasu aż jedno z nich nie wyparło drugiego (zjawisko oboczności leksykalnej). W każdym więc pokoleniu odziedziczone miano musiało bronić się przed możliwo-

³⁵ Tamże.

³⁶ APC, Lib. Bap. 1731-1755, b.p.

³⁷ AGAD, dział, XVIII, sygn. 70, s.134.

³⁸ K. Skowroński, s. 35.

ścią powstania nowego. Dlatego tak trudno jest dzisiaj odtworzyć niektóre dawne genealogie chłopskie. Jeśli bowiem zwyciężyło przezwisko, to proces powstawania nazwiska w danej rodzinie zaczynał się od początku³⁹. Autor ten zaznacza również, że zjawisko to występowało między innymi na Pałuckach jeszcze w XVIII wieku⁴⁰. Okazuje się, że miało miejsce w tym czasie także we wioskach cmolaskiej parafii, co jednoznacznie potwierdzają zapisy w aktach metrykalnych. Oto niepełny wykaz mieszkańców parafii Cmolas, którzy u schyłku XVII i na początku XVIII wieku zostali w cmolaskich aktach metrykalnych odnotowani pod dwoma, a nawet trzema nazwiskami.

L.p.	Imię	Pierwsze nazwisko	Drugie nazwisko	Trzecie nazwisko	Miejscowość
1.	Stanisław	Grzegorzewicz	Bednarz	–	Kosowy
2.	Jan	Wilk	Szewc	–	Mechowicz
3.	Kacper	Wilk	Szewc	–	Cmolas
4.	Maciej	Gruda	Młynarz	–	Dubas
5.	Jan	Tomczyk	Maziarczyk	–	Drozdów
6.	Marcin	Polit	Ciemierz	–	Trzęsówka
7.	Tomasz	Posłuszny	Kowal	–	Kosowy
8.	Regina	Posłuszna	Kowalka	–	Kosowy
9.	Paweł	Kusin	Krawiec	–	Cmolas
10.	Mikołaj	Kosiorowski	Stanisławczyk	–	Ruda
11.	Stanisław	Wilk	Szewc	–	Cmolas
12.	Jan	Stawczyk	Ganczarczyk	–	Trzęsówka
13.	Stanisław	Sasak	Solarz	–	Siedlanka
14.	Stanisław	Piechota	Młynarz	–	Jagodnik
15.	Szymon	Prezwiejtai	Żołnierz	Moskal	Cmolas
16.	Jan	Wasilowicz	Żołnierz	Moskal	Cmolas
17.	Regina	Boronka	Kowalka	–	Siedlanka
18.	Maciej	Jagustyn	Kołodziej	–	Cmolas
19.	Andrzej	Zagrodnik	Wójcik	–	Trzęsówka
20.	Dorota	Polit	Ciemierz	–	Trzęsówka
21.	Józef	Zagrodnik	Wójtowicz	–	Trzęsówka
22.	Zofia	Maciąg	Karbowniczka	–	Cmolas

³⁹ M. Górny, *Przezwiska i nazwiska chłopów pałuckich w XVII wieku. Pochodzenie i budowa*, Wrocław 1990, s. 67.

⁴⁰ Tamże; zob. także tenże, *Wartość źródłowa status animarum parafii Szkaradowo z 1766 r.*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, nr 17, 1987, s. 174-177.

23.	Wojciech	Mruczkowicz	Krawiec	-	Cmolas
24.	Błażej	Furtak	Olejarz	-	Majdan
25.	Jan	Magda	Młynarz	-	Dubas
26.	Szymon	Skowronek	Kowal	-	Zarębki
27.	Paweł	Kichen	Moskał	-	Cmolas
28.	Florian	Chodór	Młynarz	-	Dymarka
29.	Jacek	Gusk	Guskowski	Muzyk	Cmolas

Należy zaznaczyć, że większość tych drugich mian jest nazwą zawodu, jaki był wykonywany przez daną osobę. Otóż w tych odległych czasach chłopci w aktach metrykalnych byli odnotowywani nie tylko z nazwiska (przezviska), ale czasami i z nazwy zawodu oraz nacji, z jakiej się wywodzili. W wielu przypadkach do identyfikacji danej osoby używano obu tych określeń, a sporadycznie nawet trzech. Tak zapisano żołnierzy o nazwisku Prezwiejtai i Wasilowic. Zostali oni odnotowani jako Szymon Prezwiejtai Miles Moskał i Jan Wasilowic Miles Moskał⁴¹. Do ich identyfikacji użyto aż trzech mian, z których pierwsze to odziedziczone po przodkach, drugie oznaczało zawód, jaki wykonywali, a trzecie wskazywało na narodowość, z jakiej się wywodzili. Również trzema nazwiskami był określany cmolaski organista z początku XVIII wieku. Mimo, że do jego identyfikacji używano trzech mian, to nigdy nie wymieniano ich jednocześnie. Był odnotowywany zawsze pod jednym nazwiskiem. Najczęściej jako Guskowski, sporadycznie jako Gusk, tylko raz został określony mianem Muzyk⁴².

Należy zaznaczyć, że dość często to drugie miano oznaczające zawód było zapisywane w języku łacińskim. Miano Szewc było zapisywane jako Sutor, Młynarz jako Molitor, Krawiec jako Sartor, Bednarz jako Do-liator, Żołnierz jako Miles, a Kowal jako Faber Ferrarius.

Długość życia i przyczyny śmierci mieszkańców cmolaskiej parafii w latach 1724-1775

Najstarsze cmolaskie metryki śmierci sprzed 1772 roku zawierają tylko następujące dane: datę, imię i nazwisko zmarłego, miejscowość, lata życia, miejsce pochówku, informację o przyjęciu sakramentów św. Przy osobach należących do stanu szlacheckiego jest również łaciński zapis *Generosis(a)* lub *Nobilis*. Czasami podawano nazwę urzędu, jaki oni pełnili oraz oznaczano ich stan cywilny. Natomiast w metrykach śmierci osób na-

⁴¹ APC, Lib. Bap. 1701-1718, b.p.

⁴² Tak został odnotowany w sierpniu 1702 roku, w: Lib. Bap. 1701-1718, b.p.

leżących do stanu chłopskiego tylko w bardzo sporadycznych przypadkach odnotowywano ich zawód. Czasami przy niektórych nazwiskach mamy łacińskie określenia: *avus* (dziadek), *pauper* (ubogi), *paupercula* (ubożuchna), *virgo* (bezzenna), *puella* (dziewczyna), *puer* (chłopiec), *juvenis* (młodzieniec), *vidnus* (wdowiec), *vidna* (wdowa). W niektórych metrykach można spotkać także informacje o odpłatności za pogrzeb i jest podana przyczyna śmierci.

W każdej metryce jest odnotowana data, ale nie wiemy, czy jest to data śmierci czy pogrzebu. Brak jest również informacji o kapłanie, który przewodniczył obrzędowi pogrzebowemu. Mimo że prawie we wszystkich metrykach podano wiek zmarłego, to jednak trudno jest dokładnie podać, jaka była średnia długość życia ówczesnych mieszkańców cmolaskiej parafii. Wynika to przede wszystkim z tego, że bardzo mało jest metryk śmierci dzieci. Na przykład w 1737 roku odnotowano 144 zmarłe osoby, z tego tylko 27 stanowiły dzieci i młodzież do 18 lat⁴³. Natomiast w wielu latach nie mamy ani jednej metryki zmarłego dziecka. Jest raczej niemożliwe, aby w tych odległych czasach, w tak dużej parafii jak Cmolos, w skład której wchodziło wiele wiosek, w ciągu roku nie zmarło ani jedno dziecko. Należy sądzić, że umierało ich bardzo wiele, bo jeszcze w XIX wieku w niektórych latach stanowiły one nawet ponad 75% wszystkich zgonów⁴⁴. Po drugie, księga zmarłych nie była prowadzona systematycznie. Wielu zmarłych nie zostało w niej odnotowanych. Świadczy o tym choćby ilość metryk śmierci z poszczególnych lat. Ilustruje to poniższe zestawienie.

Rok	1737	1738	1739	1740	1741	1742	1743	1744	1745	1746
Ilość zmarłych	144	22	31	26	35	26	26	38	11	37

Należy sądzić, że najbardziej wiarygodne są dane z 1737 roku. Natomiast te z pozostałych lat są wielce wątpliwe, bo jest niemożliwe, aby w tak dużej parafii jak Cmolos umierało w ciągu roku od kilkunastu do trzydziestu kilku osób. Zapewne wielu zmarłych nie zostało odnotowanych. Poza tym, wiek zmarłych był podawany w przybliżeniu. Świadczą o tym łacińskie zapisy: *annos circiter*. Mimo tych niedociągnięć i braków w zapisach metrykalnych możemy w przybliżeniu podać, w jakim wieku umierali dorośli mieszkańcy parafii Cmolos. Z roku 1740 są tylko metryki śmierci 26 osób. Tylko w dwóch przypadkach nie odnotowano, ile lat

⁴³ APC, Lib. Mort. 1731-1775 (zapisy tej księgi zamieszczone są w Lib. Cop. 1731-1774).

⁴⁴ W. Mrocza, *Lipnica wieś królewska, lasowiacka – moja ziemia rodzinna*, Kolbuszowa 1997, s. 61-63 (tabela nr 1); tenże, *Dzieje parafii Dzikowiec*, s. 137.

przeżyły. Pozostałe 24 osoby kończyły swój żywot, mając lat: 30, 40, 40, 40, 42, 44, 45, 50, 50, 50, 50, 56, 56, 60, 60, 60, 60, 60, 60, 60, 70, 80, 80. Ponieważ odnotowywano tylko dorosłych, to na ogół średnia długość życia przekraczała ponad 50 lat. Ilustruje to poniższe zestawienie.

Rok	1740	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747	1748	1749
Średnia długość życia	54	50	57	52	53	49	55	48	51	56

Z powodów, które już wyżej zostały wymienione, a więc nieodnotowywanie zmarłych dzieci, podawanie lat życia w przybliżeniu i brak wielu metryk, dane dotyczące średniej długości lat życia są znacznie zawyżone. Należy sądzić, że ta średnia nie przekraczała 30 lat, bo tak było jeszcze w XIX wieku⁴⁵.

Do wyjątków należeli ci, którzy dożywali 80 lat. Takich osób w: 1740 roku odnotowano dwie, a w kolejnych trzech latach po jednej. Natomiast w latach 1744-1747 nie było ani jednej takiej osoby. Jednak spotkamy się i z takimi metrykami, w których odnotowano osoby, które przeżyły 90, a nawet ponad 100 lat. W metryce z 12 maja 1752 r. zapisano, że został pochowany Jakub Serafin z Jeziórka, który przeżył 110 lat⁴⁶. Z kolei jako ci, którzy przeżyli równe 100 lat, zostali odnotowani w 1738 roku Kazimierz Rębisz z Majdanu, a w 1773 roku Tomasz Pyra z Dymarki i Agnieszka Piechocina z Trzęsówki⁴⁷. Mimo takich zapisów metrykalnych, nie mamy żadnej pewności, czy te dane o tak długim życiu tych osób są na pewno prawdziwe. Nie można wykluczyć, że zostały zawyżone.

Warto również zaznaczyć, jakiego wieku dożywały osoby należące do stanu szlacheckiego:

1. Vinandus Steyn z Kosów, zmarły w 1742 roku, żył 79 lat.
2. Beniamin Malinowski z Cmolasu, zmarły w 1743 roku, żył 76 lat.
3. Wojciech Chrzanowski z Komorowa, zmarły w 1752 roku, żył 55 lat (?).
4. Jan Dwernicki z Łowczówka, zmarły w 1754 roku, żył 50 lat
5. Michał Małkowski z Cmolasu, zmarły w 1762 roku, żył 52 lata.
6. Karolina Osuchowska z Cmolasu, zmarła w 1769 roku, żyła 46 lat.

Bardzo rzadko zapisywano przyczynę śmierci. Jednak sporadyczne informacje na ten temat znajdziemy w niektórych metrykach. Będą one na ogół dotyczyć niespodziewanych, bardzo tragicznych wydarzeń. Tutejsi

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ APC, Lib. Mort. 1731-1775, b.p.

⁴⁷ Tamże.

chłopi od wieków pracowali nie tylko na roli, ale i w lesie. Zdarzały się więc przypadki, że niektórzy z nich ginęli przy ścinie drzew. Tak zginął w 1724 roku Marek Rząsa z Cmolasu. W jego metryce śmierci zapisano: „(...) w lesie drzewem zabity”⁴⁸. Podobne zdarzenie miało miejsce w lutym 1732 roku, kiedy to w metryce śmierci Szymona Zabieża z Jagodnika odnotowano: „Simon Zabiez z Jagodnika którego drzewo w lesie zabiło”⁴⁹. Te przyczyny śmierci zapisano w języku polskim. Natomiast w kilku przypadkach można spotkać w metrykach śmierci łacińskie zapisy: *fame et frigore*.⁵⁰ Są to jednoznaczne dowody na to, że w XVIII wieku byli i tacy mieszkańcy parafii Cmolas, którzy umierali z powodu głodu i zimna. Czasami śmierć była nagła spowodowana wielkim zimnem. Taką przyczynę zgonu odnotowano w metryce śmierci z 30 stycznia 1744 r. Franciszka Sławka z Brzostowej Góry, w której zapisano: „*repentina morte pra magno frigore*”⁵¹ (śmierć nagła z powodu wielkiego zimna). W pozostałych kilku innych przypadkach nagłych śmierci nie mamy podane, z jakiego powodu ten niespodziewany zgon nastąpił. Mamy tylko łaciński zapis: *repentina morte* (śmierć nagła). Odnotowano też jeden przypadek śmierci spowodowany porażeniem piorunem (*Tactus fulgure*). Takie zdarzenie miało miejsce w maju 1740 roku, kiedy to od uderzenia pioruna zginął 50-letni Stanisław Libera. Mamy też odnotowanych kilka kobiet, które zmarły przy porodzie (*post partus*). Jednak w większości metryk nie znajdziemy żadnych zapisów informujących o przyczynie zgonu.

Some information taken from parish registers of Cmolas from the Old Polish period and an attempt to compare it with some of the findings on the history of the region of Kolbuszowa.

Summary

On the basis of the parish registers of the parish of Cmolas from the Old Polish period it was established that the former village called Brzoza is the present settlement Izdebnik, which is part of Trzęsówka village today. The author also confronted the existing findings concerning the settlement called Głownik and attempted to localize it. It was confirmed that Proсна is the first name of Majdan Królewski (The thesis put forward in the 60s by dr Kazimierz Skowroński). The article presents the beginnings of the

⁴⁸ Lib. Bap. 1719-1731 (Metryki śmierci z lat 1724-1731 zapisano na ostatnich dwóch kartkach tej księgi).

⁴⁹ Lib. Mort. 1731-1775 (Księga ta stanowi część Lib. Bap. 1731-1774).

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże.

settlement processes in the forest called Jeziorko and it was proved that the area was inhabited even in the 1730's. In addition, the author discussed double surnames of the inhabitants of the parish of Cmolas from the late seventeenth and early eighteenth centuries. The paper includes the lists of the surnames and the reasons why some people had two or even three of them. Finally, the article presents the oldest registers of the dead of Cmolas from the first half of the eighteenth century. The author also included the data that can be obtained from this source, with particular emphasis on life expectancy and causes of death of the inhabitants of the parish of Cmolas in the years 1724-1775.